

Piotr Papiernik

Materiały kultury ceramiki sznurowej

W trakcie prac wykopaliskowych przeprowadzonych na stan. 20 w Redczu Krukowym odkryto również źródła kultury ceramiki sznurowej (dalej KCSz). Wśród nich wyróżniono niezbyt liczny, wynoszący 303 fragmenty inwentarz ceramiki pozyskany z różnego typu warstw stanowiska (por. zestawienie nr 5 – płyta CD) oraz obiekt 79 zarejestrowany w odcinku 274, w południowo-wschodniej części wykopu (ryc. 217), w którym odkryto naczynie i kamienne żarno. Większość z opisywanych materiałów pozyskano dzięki zastosowanej metodzie prowadzenia prac wykopaliskowych z przesiewania wszystkich nawarstwień stanowiska, łącznie z współczesną warstwą orną

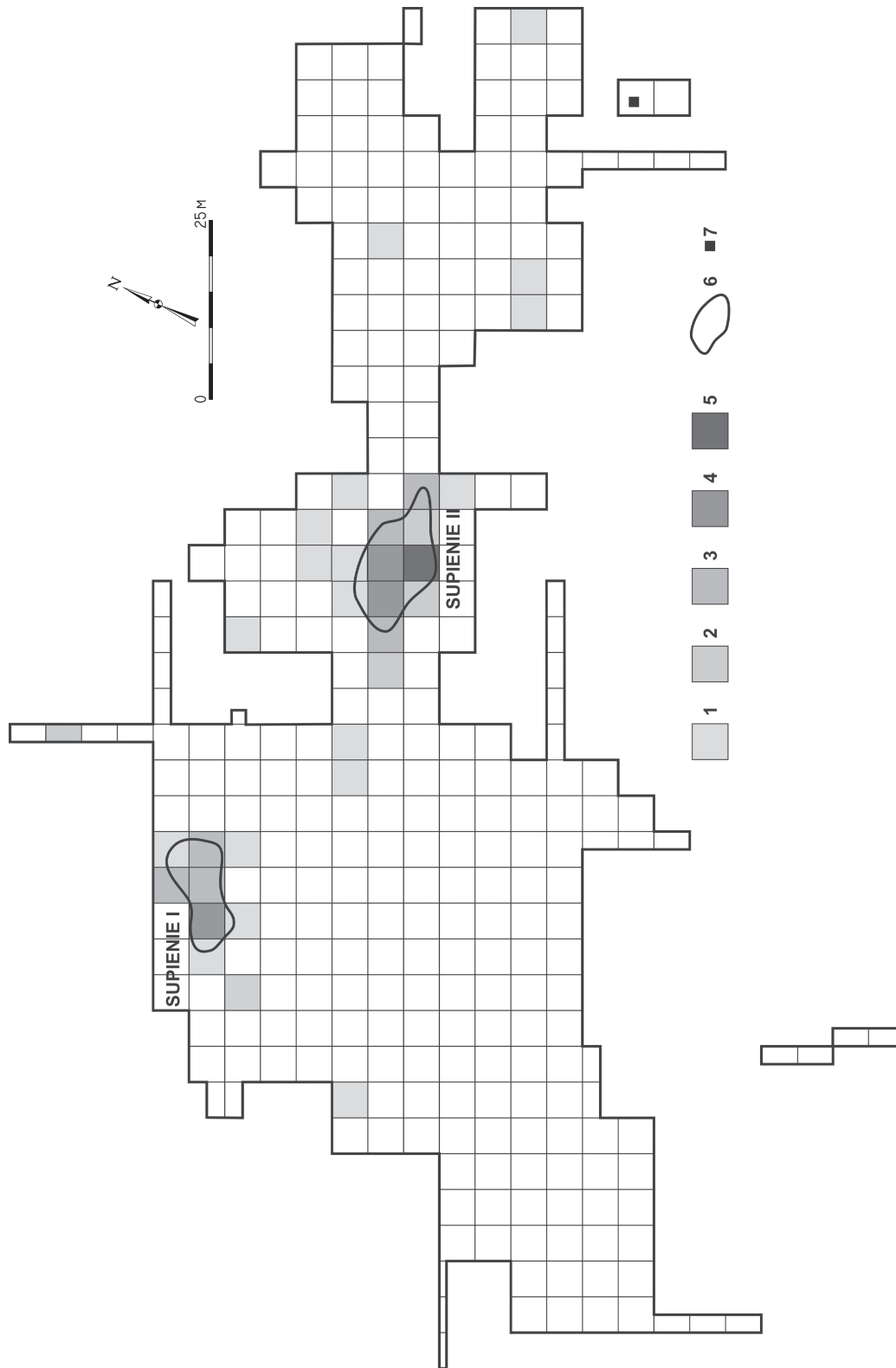
Obiekt 79

Obiekt 79 wyróżniono w odcinku 274, który razem z odcinkiem 275 został założony na południe od zwartego wykopu głównego (por. ryc. 217) we wschodniej części stanowiska. Jego zarys, zbliżony do prostokąta (o wymiarach 252×168 cm) był czytelny już po zdjęciu warstwy ornej na głębokości 30 cm (licząc od współczesnego poziomu gruntu). Wypełnisko obiektu o miąższości do 40 cm charakteryzowało się płaskim dnem (ryc. 218; tablica 189). Odkryto w nim naczynie w typie puchara zdobionego odciskami dwudzielnego sznura pod wylewem oraz guzem umieszczonym pionowo na przejściu szyjki w brzusiec (tablica 189: 2; ryc. 219). Opisywana forma jest wykonana z gliny z domieszką średnioziarnistego tłucznia kamiennego i piasku oraz wewnątrz miotełkowana, a także zaopatrzona w dość dobrze wydzielone, w postaci stopki dno. Wylew puchara jest nieznacznie uszkodzony, zapewne w trakcie prowadzenia prac polowych, co utrudnia rozpoznanie szczegółów mikromorfologii i wątku ornamentacyjnego w tej strefie naczynia. Wielkość naczynia oraz szczegóły morfologii i zdobnictwa, a także technologii (domieszka tłucznia kamiennego, miotełkowanie) pozwalają na łączenie omawianej formy z młodszymi fazami rozwoju KCSz. W przypadku Kujaw należy wskazywać na ugrupowania KCSz 3 i KCSz 4 wg J. Czebreszuka (1996, 2001), a szerzej na okres rozwoju tzw. grup lokalnych (por. np. J. Machnik 1979, P. Włodarczak 2006; A. Matuszewska 2011).

W obiekcie 79 odkryto również narzędzie kamienne (tablica 189: 2), wykonane z miejscowego surowca narzutowego (por. M. Krystek, w tym tomie), które można interpretować jako żarno (leżak).

Z prób pobranych z wypełniska opisywanego obiektu otrzymano z Pracowni Radiochemicznej Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi dwa oznaczenia radiowęglowe. Pierwsze z nich wynoszące 3220±50 BC (Lod-1724) wykonano z osadu próchnicy wyróżnionej w górnej części wypełniska (tablica 189: 1). Wynik datowania, który chronologicznie odnosi się do II okresu epoki brązu (por. zestawienie nr 5 – płyta CD), należy uznać za zbyt późny w stosunku do powyżej opisanego naczynia oraz młodszy niż osadnictwo KCSz na ziemiach polskich. Drugie oznaczenie wynoszące 3840±50 BP (Lod-1723) zostało wykonane z próby węgla drzewnych pobranych z warstwy brunatnej próchnicy z dolnej części wypełniska obiektu 79 (tablica 189: 1). Tym razem otrzymany wynik datowania, mieszczący się w przedziale 2450–2200 BC (por. ryc. 220: B) ściśle nawiązuje do chronologii późnych ugrupowań KCSz na Kujawach (por. np. J. Czebreszuk 1996, 2000), w Wielkopolsce i strefie dolnoodrzańskiej (A. Matuszewska 2011) oraz w Małopolsce (por. np. P. Włodarczak 2001, 2006; P. Jarosz, P. Włodarczak 2007).

Obserwacje dotyczące stosunkowo regularnego zarysu i płaskiego dna oraz odkrycie całego naczynia i narzędzia kamiennego mogą być podstawą do interpretacji obiektu 79 jako grobu KCSz. Wniosek ten wspiera kolejna przesłanka dotycząca nie wyróżnienia materiałów tej kultury w bezpośrednim otoczeniu obiektu, łącznie z przesianą warstwą orną.

Ryc. 217. Redecz Krukowy, stan. 20, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Przestrzenny rozkład źródeł KCSz. 1: 1–3 frag. ceramiki; 2: 4–10 frag. ceramiki; 3: 11–25 frag. ceramiki; 4: 26–50 frag. ceramiki; 5: 51–100 frag. ceramiki; 6: zwarty zasięg ceramiki KCSz wyznaczony na podstawie planigrafii; 7: lokalizacja obiektu 79, odc. 274.

Fig. 217. Redecz Krukowy, site 20, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Spatial distribution of artefacts of the Corded Ware culture. 1: 1–3 fragments of pottery; 2: 4–10 fragments of pottery; 3: 11–25 fragments of pottery; 4: 26–50 fragments of pottery; 5: 51–100 fragments of pottery; 6: compact range of the pottery of the Corded Ware culture, made on the basis of spatial distribution; 7: location of feature 79, section 274.

Ryc. 218. Redecz Krukowy, stan. 20, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Widok obiektu 79, odc. 274 w czasie badań terenowych.

Fig. 218. Redecz Krukowy, site 20, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. View of feature 79, section 274 during excavations.

Ryc. 219. Redecz Krukowy, stan. 20, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Naczynie z obiektu 79, odc. 274.

Fig. 219. Redecz Krukowy, site 20, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Vessel from feature 79, section 274.

Ceramika

W sumie, na obecnym etapie badań, wydzielono 303 fragmenty naczyń KCSz, które zostały odkryte w różnego rodzaju nawarstwieniach stanowiska. Wśród nich wyróżniono 99 ułamków charakterystycznych, w tym: 53 fragmenty brzuśców ornamentowanych, 32 fragmenty wylewów (w tym 29 zdobionych), 13 fragmentów den (w tym 3 zdobione), 1 fragment ucha oraz 204 niezdobione fragmenty brzuśców (por. zestawienie nr 5 – płyta CD). Całość materiału jest bardzo rozdrobniona, w większości nie przekraczająca 5 cm wielkości. Z uwagi na podobieństwa technologii wykonania znacznej części naczyń KCSz do form kultury pucharów lejkowatych wydaje się, że ilość zaklasyfikowanych do niniejszego opracowania fragmentów ceramiki jest zaniżona, co szczególnie dotyczy ułamków niezdobionych.

Fragmenty naczyń KCSz stwierdzono w różnych częściach wykopu. W przypadku dwóch rejonów, w oparciu o materiały o dokładnej lokalizacji (z planigrafii) można wyróżnić skupienia o powierzchni ok. 100–150 m² (ryc. 217). Pierwsze z nich, zlokalizowane w odcinkach 53, 57, 85–88, 90 i 92, tworzą w sumie 74 fragmenty naczyń (por. zestawienie nr 5 – płyta CD). Drugie skupienie wyróżniono w centralnej części stanowiska, w odcinkach 183–185, 196–198, 203 oraz 237–240. W tym przypadku zaliczono 195 ułamków naczyń. Ponadto w różnych częściach wykopu odkryto niewielkie grupy materiałów składające się od 2 do 8 fragmentów, w tym z charakterystycznym dla KCSz zdobnictwem.

TECHNOLOGIA

W badaniach nad technologią ceramiki KCSz z Redcza Krukowego analizowano skład stosowanej domieszki w masie ceramicznej, sposób opracowania powierzchni naczyń oraz grubość ścianek. Stopień rozdrobnienia ceramiki spowodował, że do szczegółowego opisu cech można było użyć tylko 272 fragmenty naczyń.

Zaobserwowano, że zdecydowaną większość (78%) z opisywanych fragmentów wykonano z gliny bez domieszki schudzającej lub z jej bardzo małą ilością w postaci drobnego piasku, który może być też naturalnym składnikiem masy ceramicznej. Ułamki o takiej recepturze odkryto w skupieniach I i II oraz wśród innych grup materiałów, z wyjątkiem odcinków 204, 206, 234, 263 (por. ryc. 217). Mniejszą grupę stanowią fragmenty, których wyraźną domieszkę masy ceramicznej stanowił średnioziarnisty piasek lub piasek i drobny tłuźczeń mineralny (18% obserwacji). Takie materiały zarejestrowano przede wszystkim w skupieniu nr 1, oraz w mniejszej ilości w skupieniu nr 2. Wyjątkowo odnotowano fragmenty naczyń z domieszką tłuźczeni kamiennego (3,5% obserwacji) dodawanego w ilościach średnich, które wyróżniono przede wszystkim w odc. 204, 206 oraz w 234 i 264. Jeśli chodzi o rodzaj przełamów to najliczniej występują jednobarwne (76%), następnie dwubarwne (13,0%), a rzadziej gruzełkowate (10%) i trójbarwne (1%). Najczęściej obserwowanym rodzajem powierzchni naczyń jest „mączysty” (81,0%, w tym jednostronnie na stronie zewnętrznej – 48%, jednostronnie na stronie wewnętrznej – 6%, dwustronnie – 27%). Ponadto powierzchnie naczyń KCSz wygładzono jednostronnie (52%, w tym zewnętrzna – 41%, wewnętrzna – 10%) lub sporadycznie dwustronnie (1,0%). Stosowano także tzw. miotełkowanie (5% obserwacji) na części zewnętrznej (2%) lub wewnętrznej (2%), albo też dwustronnie (1%). Ponadto na 5 fragmentach ze skupienia II zaobserwowano również chropowacenie zewnętrznej powierzchni.

Wśród odkrytych fragmentów dominują ułamki cienkościennie (3–6 mm – 57%) i średniościennie (7–9 mm – 35%). Niewiele natomiast jest grubościennych (pow. 9 mm – 8%). Ich analiza wykazała

korelacje między grubością ścianek a ornamentyką naczyń i sposobem opracowania ich powierzchni. Stwierdzono, że zdobiono przede wszystkim naczynia cienkościenne, wygładzane zewnątrz. Obserwacja ta szczególnie dotyczy ornamentu sznurowego w układzie strefowym. Miotłkowanie stosowano w przypadku form średnio – i grubościennych.

Przedstawione powyżej cechy (ilość i rodzaj domieszki, wykańczanie powierzchni naczyń, grubość ścianek) ceramiki KCSz z Redcza Krukowego, należy uznać za typowe dla wytwórczości omawianej kultury, przede wszystkim dla faz starszych (por. np. J. Kurzawa 2001, s. 125–129; J. Ścibior, J. M. Ścibior 1990, s. 198, tabela 2). W przypadku materiałów „bezdomieszkowych” szczególnie bliskie są obserwacje dotyczące tzw. grupy KCSz 1 i KCSz 2 na Kujawach wg J. Czebreszuka (1996, s. 96–99). W przypadku fragmentów z udziałem tłuczni kamiennego i wyraźną obecnością pisku wskazywać należy raczej grupy KCSz 3 i KCSz 4.

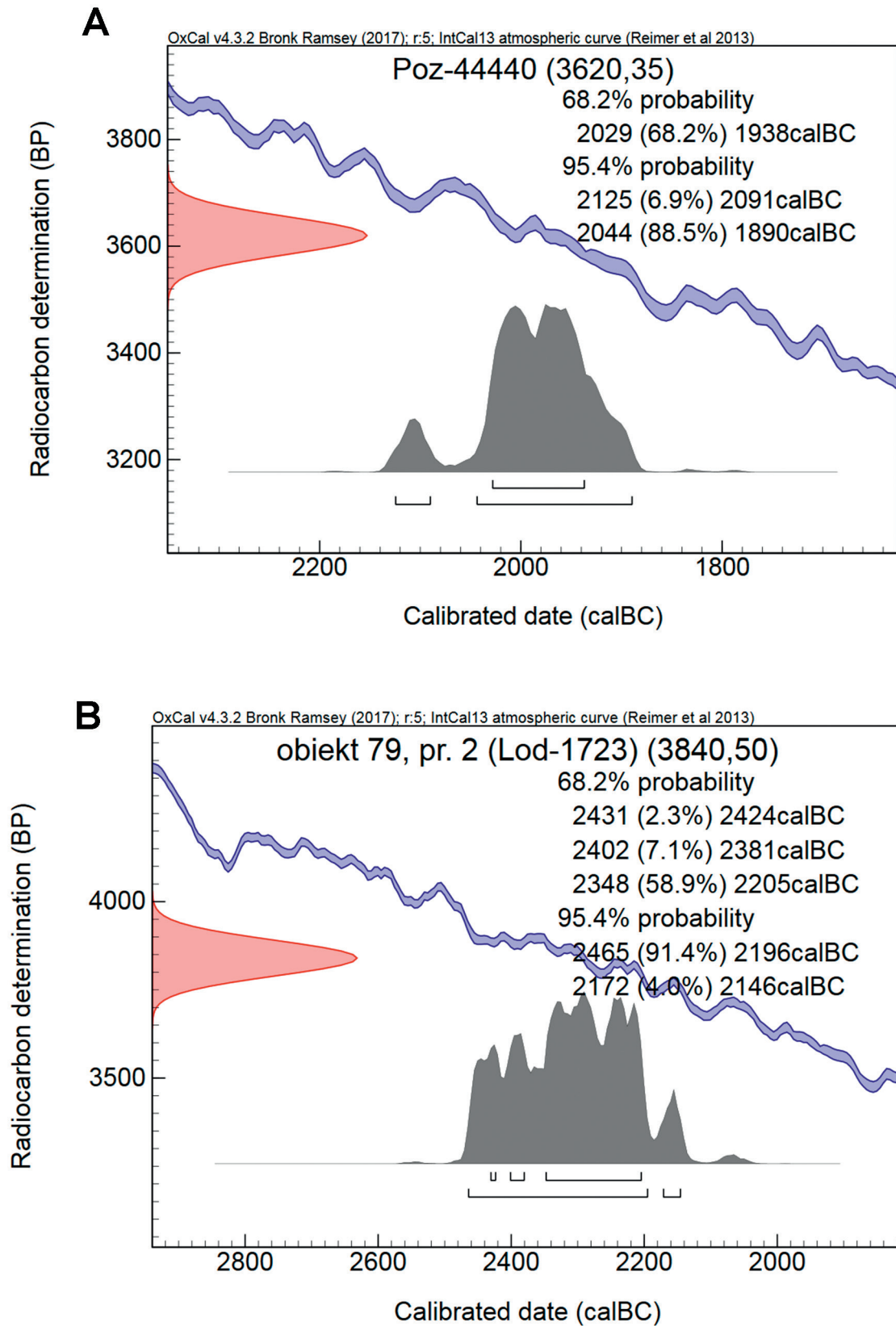
MORFOLOGIA

Z uwagi na rozdrobnienie materiału można jedynie przedstawić kilka uwag na temat morfologii naczyń. W zespole wydzielono 32 wylewy, oraz dużą liczbę fragmentów ornamentowanych odciskami sznura, wśród których dominują formy cienkościenne. Ponadto w zbiorze wydzielono tylko jedno, taśmowate ucho (tablica 193: 4). Powyższe dane mogą wskazywać na znaczny udział pucharów, zapewne występujących w postaci form esowatych jak i doniczkowatych. Na obecność form o prostych ściankach może potwierdzać wydzielenie niektórych typów den (tablica 193: 6, 194: 2) oraz zaproponowana rekonstrukcja naczynia zarejestrowanego w skupieniu nr 2 (tablica 191: 1). Zapewne w zespole występowały także inne typy naczyń, ale na ich potwierdzenie brak pewnych danych. Wskazówką może być jedynie fakt wydzielenia w dwu przypadkach plastycznych listew, które są charakterystyczne przede wszystkim dla amfor i garnków (por. np. J. Machnik 1979, ryc. 222: 4–6; 226: 3, 6; 237: 8) oraz w jednym przypadku fragmentu wylewu nawiązującego do naczyń misowatych (tablica 192: 5). Ponadto, wyróżnione taśmowate ucho (tablica 193: 4) oraz fragmentu z prawdopodobnie zachowanym dolnym przyczepem innego ucha (tablica 193: 5) wskazuje, na obecność w opisywanym zbiorze również kubków lud dzbanów.

ZDOBNICTWO

Wśród ceramiki KCSz wydzielono 63 fragmenty zdobione (w tym 29 wylewów, 3 dna 1 ucho i 53 fragmenty brzuśców). Ornamentykę wykonano technikami odciskania, nacinania, rycia i plastyczną. Dla omawianego zbioru charakterystyczne są przede wszystkim odciski dwudzielnego sznura (tablica 190: 1, 5–10; 192; 193: 1–5; 194) w układzie strefowym (tablica 190: 1, 5, 6, 8–10; 192: 1, 3–6) oraz segmentowym (tablica 190: 3; 193: 2, 3; 194: 3, 5). Ornament ten zarejestrowano w wszystkich częściach naczyń, od brzegów aż po strefę przydenną (tablica 190: 1, 5–10; 192; 193: 1–5; 194). W zbiorze zanotowano także zdobnictwo rytym lin w układzie strefowym (tablica 190: 2, 4; 191: 1, 2, 4), które rozpoznano przede wszystkim w górnych partiach naczyń. W przeglądzie zdobnictwa należy odnotować obecność listew plastycznych modelowanych palcem, które rozpoznano na dwóch, źle zachowanych fragmentach oraz sygnalizowanego już fragment taśmowatego ucha ornamentowanego odciskami sznura i stempelka (tablica 193: 4)

Zdecydowana większość przytoczonych elementów i wątków zdobniczych jest typowa dla KCSz i znajduje wiele analogii w materiałach tej kultury z różnych grup kulturowych, nie tylko na ziemiach polskich (por. np. J. Machnik 1979, s. 344–345, ryc. 207). Do takich należy zaliczyć przede wszystkim ornamentykę wykonywaną przy udziale odcisków sznura, oraz linie ryte i listwy plastycz-

Ryc. 220. Redecz Krukowy, stan. 20, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Kalibracja oznaczeń C-14 związanych z osadnictwem KCSz.

Fig. 220. Redecz Krukowy, site 20, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Calibration of C 14 dating, connected with the Corded Ware culture.

ne. Nie stanowią one dobrego wyznacznika chronologicznego, tym niemniej obecność wątków segmentowych potwierdza obecność materiałów młodszych, na Kujawach wiązanych z grupą KCSz 3 i KCSz 4 wg J. Czebreszuka (1996, 2001)

Odrębnie należy omówić fragmenty jednego naczynia, odkryte w różnych odcinkach (187, 238, 237), które naszym zdaniem pochodzą z puchara doniczkowatego (tablica 191: 1) Naczynie to było zdobione rozbudowanym wątkiem składającym się z grupy (co najmniej 4) głębokich lin rytych, pod którą znajduje się dookoła ryty zygzak. Naczynie jest cienkościenne, wykonane z gliny bez wyraźnej domieszki i starannie wygładzone na stronie zewnętrznej. Forma naczynia wskazuje na młodszą chronologię w ramach rozwoju KCSz, na poziomie tzw. grup lokalnych, a ornamentyka i receptura gliny na starsze tradycje. Z substancji organicznej przywartej do wewnętrznej strony naczynia wykonano metodą AMS, w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym oznaczenie C-14. Otrzymany wynik wynoszący 3620 ± 35 (Poz-44440) należy odnieść do przede wszystkim do lat 2044–1890 BC (por. ryc. 220: A), co jest datowaniem trudnym do zaakceptowania bowiem jest wyraźnie młodsze niż dotychczasowe ramy chronologiczne osadnictwa KCSz na Kujawach (por. np. J. Czebreszuk 1996, 2000), i innych terenach ziem polskich (por. np. P. Włodarczak 2001, 2006; P. Jarosz, P. Włodarczak 2007; A. Matuszewska 2011).

Podsumowanie

W oparciu o przytoczoną charakterystykę źródeł należy sądzić, że w czasie badań terenowych w Redczu Krukowym, rozpoznano pozostałości wielokrotnego pobytu różnych grup KCSz. Świadczy o tym znaczny zasięg występowania materiałów ruchomych tworzących m. in. dwa wyraźne skupienia i szereg mniejszych koncentracji. Ponadto, we południowo-wschodniej części wykopu rozpoznano obiekt 79, który można interpretować jako grób szkieletowy. Na podstawie ornamentyki, morfologii oraz technologii naczyń omawiany inwentarz można wstępnie łączyć z różnymi fazami KCSz, z wyraźnym udziałem ugrupowań młodszych z tzw. horyzontu grup lokalnych, potwierdzonym datowaniem C-14 z obiektu 79.

Rozpoznane skupienia I i II, które można interpretować jako pozostałości obozowisk wzbogacają wiedzę o regułach osadnictwa KCSz, bowiem jak tej pory kultura ta znana jest głównie ze znalezisk grobowych. Dopiero w ostatnich dekadach sygnalizowane są odkrycia obozowisk i niewielkich osad tej kultury (por. m. in. : A. Bokiniec 1989; J. Czebreszuk 1996; 2000; J. Machnik, E. Sosnowska, W. Cyhyłek 1997; A. Czekań-Zastawny i in. 2003, s. 294–296; P. Papiernik 2004; A. Matuszewska 2011), które swoją ogólną wymową są bliskie materiałom z Redcza Krukowego.

